

LITURGISCHES JAHRBUCH 2009

Wydawany przez Niemiecki Instytut Liturgiczny kwartalnik „Liturgisches Jahrbuch” swój pierwszy numer z 2009 r. otwiera wprowadzeniem redakcyjnym zatytułowanym *Poetisches Beten in der Liturgie* („Poetyckie modlenie się w liturgii”, s. 1–2). Na kanwie niewielkiej, wydawanej dwukrotnie (1970 i 1991) książki J.A. Jungmanna *Christliches Beten in Wandel Bestand*, snute są w nim rozważania o chrześcijańskiej modlitwie, stanowiącej centrum chrześcijańskiego życia. Różne mogą być także formy modlitwy, spośród których jedną jest także poezja, czego najwymowniejszym przykładem są psalmy czy starochrześcijańskie hymny.

Tematowi psalmów poświęcony został pierwszy z artykułów tego zeszytu czasopisma autorstwa Georga Braulika OSB z Wiednia pt. *Psalmen beten mit dem Benediktinischen Atiphonale* („Modlić się psalmami przy pomocy *Antyfonatu benedyktyńskiego*”, s. 3–39). Autor pragnie odpowiedzieć na pytanie, jak starotestamentalne psalmy mogą stać się modlitwą chrześcijanina, szukając odpowiedzi w publikacji Notkera Füglistera *Das Palmengebet*, będącej wynikiem jego wykładów w rzymskim Instytucie *Sant' Anselmo* w latach 1963/64. Zdaniem Füglistera psalmy są utworami poetyckimi i to założenie według niego jest konieczne nie tylko do ich interpretacji i tłumaczenia, ale także niezbędne do modlenia się nimi. To także odpowiednia do rodzaju poetyckiego kwalifikacja psalmu powinna być decydująca dla jego użycia

w liturgii. Autor artykułu uzupełnia te spostrzeżenia o swoje własne uwagi zauważając, że psalmy z ich bogactwem metafor i języka mogą stanowić doskonałe modele dla kształtu współczesnej modlitwy. Choć powstawały one w konkretnym środowisku i czasie, bez którego dziś trudno je zrozumieć, mogą jako poezja oddziaływać również dziś. Współczesna liturgika powinna stworzyć odpowiednie pomoce, by można rozumieć psalmy w ich historycznej kontekstualności. Pomocne w tym zadaniu mogą się okazać alegoryczne tłumaczenia Ojców Kościoła. Księga Psalmów to jednak nie rozrastający się w trakcie historii zbiór, ale pewna całość z nadaną redakcyjnie strukturą i stanowiła pierwotnie księgę medytacyjną dla celów osobistej pobożności. By to ułatwić, pojedyncze psalmy bywały redakcyjnie ze sobą powiązane; taką próbę podjął Fuglister dla *Antyfonalu benedyktyńskiego*. Szczególna rola w ułatwianiu medytacji psalmów przypada w nim antyfonom i werseom. Oficjum tygodniowe *Antyfonalu benedyktyńskiego*, zwłaszcza piątku i soboty, jest ukierunkowane na misterium paschalne. Wyjątkowość tej księgi polega przede wszystkim na tym, że używa ona psalmów uwzględniając ich gatunek literacki i technik, które ułatwiają medytację tekstów.

Artykuł Alexandra Zerfaßa *Nun komm, der Heiden Heiland* („Przybądź więc, Zbawicielu pogan”, s. 40–56) zajmuje się hymnem napisanym przez św. Ambrożego, przeznaczonym na czas Adwentu. Ten okres liturgiczny przeżywa w naszych czasach swoisty kryzys znaczenia, ponieważ dla celów marketingowych narzucane są w nim treści związane już z Bożym Narodzeniem. Tym bardziej warty dostrzeżenia jest przepiękny łaciński hymn adwentowy autorstwa biskupa Mediolanu, św. Ambrożego (jeden z 14 jego utworów zachowanych do dziś), który został wiele razy przetłumaczony na język niemiecki, w tym przez Marcina Lutra, które jest najbardziej znane. Hymn zawiera ogromne bogactwo treści, ma niezwykle logiczną strukturę, zaś chodzi w nim nie tylko o dokonane już przyście Chrystusa, ale również o to, które ma nastąpić na końcu czasów. Znaczące miejsce w utworze zajmuje dziewicze narodzenie Chrystusa, które stanowi zauważalną aluzję wymierzoną przeciwko pojawiającymi się w tym czasie błędnymi naukami. Ciekawe są strofy 5 i 6, wyraźnie nawiązujące do Ps 19, porównujące Chrystusa do Słońca Sprawiedliwości, ale też czyniące aluzje do Wcielenia i Wniebowstąpienia Chrystusa. W zakończeniu hymnu jest mowa o zbawieniu jako darze dla człowieka otrzymanym dzięki działaniu Chrystusa, który niczym nowe światło zajaśniał w świecie. Przesłanie hymnu jest niezwykle głębokie: jest hymnem zarówno adwentowym, jak i bożonarodzeniowym, zawiera zachętę do czekania nie tylko na Boże Narodzenie, ale również oczekiwania w aspekcie eschatologicznym.

Stefan Böntert zamieścił relację pt. *Liturgie in kulturellen Kontexten — Messbuchreform des 20. Jahrhunderts in europäischen Ortskirchen. Bericht über die AKL-Tagung 2008 in Kamień Śląski / Groß Stein bei Opole / Oppeln* („Liturgia w kontekstach kulturowych — reforma Mszału XX wieku w europejskich Kościołach lokalnych. Sprawozdanie ze spotkania AKL w Kamieniu Śląskim”, s. 57–67)

ze spotkania liturgistów zrzeszonych w AKL (*Arbeitsgemeinschaft Katholischer Liturgikdozentinnen und Liturgikdozenten im deutschen Sprachgebiet*), które miało miejsce w 2008 r. w Kamieniu Śląskim. Zebrani naukowcy w swoich wystąpieniach ukazali zarówno wieloaspektowość reformy Mszału w XX w., ale również ukazali konieczność jego liturgicznej inkulturacji.

Podobną relacją jest tekst Alexandra Sabrschinsky'ego pt. *Gottesdienst in guter Gesellschaft? Anforderungen an die Feier der Liturgie in Zeiten von Sinus-Studie & Co.* („Liturgia w dobrym towarzystwie? Postulaty w odniesieniu do sprawowania liturgii w czasach Studium Sinus i spółki“, s. 68–75). Jest to sprawozdanie ze spotkania młodych liturgistów, nazywanych niekiedy „AKL-Junior“, które miało miejsce w 2008 r. Wiedniu. Naukowcy tu zebrani próbowali w swoich wystąpieniach odpowiedzieć na pytanie, jak reaguje liturgia na wyzwania stawiane przez nią w zmieniającym się społeczeństwie.

Drugi zeszyt czasopisma „Liturgisches Jahrbuch” poświęcony został w całości problemowi ludzkiej winy i pokuty chrześcijańskiej, i w ten właśnie temat wprowadza nota redakcyjna *Das Last des Lebens zu leichtern* („Ulżyć ciężarowi życia”, s. 77–78). W wielu krajach pojawił się zauważalny proces odchodzenia od tradycyjnej spowiedzi jednego penitenta w kierunku różnych nabożeństw pokutnych. Również w zmieniającym się społeczeństwie pozostaje jednak świadomość winy i w związku z tym potrzeby różnych form pokuty. W niniejszym zeszycie problematyka ta zostaje potraktowana z perspektywy różnych nauk.

W artykule *Zwischen Unschuldswahn und Schuldkultur* („Szaleństwo niewinności i kultura winy”, s. 79–95) Heribert Wahl, teolog pastoralny z Trier, dzieli się uwagami socjalno-psychologicznymi związanymi z poczuciem winy i niewinności. Dostrzega najpierw niezwykle powszechne zjawisko potrzeby konfrontacji człowieka z poczuciem winy, które coraz częściej nabiera charakteru publicznego poprzez programy telewizyjne. Wiąże się to z tym, że człowiek współczesny ma ogromne trudności z dotykającym go poczuciem winy. W praktyce należy stworzyć mu takie warunki, aby umożliwić mu poprzez wyzwalające doświadczenie wiary uwolnić się z przytłaczającego go ciężaru.

Klemens Richter, emerytowany profesor liturgiki z Münster, w artykule *Die Versöhnung mit Gott und untereinander Feiern* („Świętować pojednanie z Bogiem i między sobą”, s. 96–112) ukazuje, jak można obserwować z różnych perspektyw pojednanie ludzi z człowiekiem. Zarazem formułuje on wezwanie, aby korzystając ze znajomości historii i teologii torować nowe drogi dla kościelnej praktyki pokutnej. Nakreśla następnie ewolucję chrześcijańskiej pokuty z jej szczególnym odniesieniem do sakramentu chrztu św., jak również przedstawia formy sakramentu po odnowie Soboru Watykańskiego II, w tym także pozasakramentalne praktyki pokutne. Zauważa również konieczność postrzegania pokuty jako powrotu do chrztu św.

Z zupełnie innej perspektywy na problem pokuty spogląda nieco kontrowersyjna teolog Regina Ammicht Quinn w swoim artykule *Bekennnis: die Außerseite der*

Identität („Wyznanie: zewnętrzna strona tożsamości”, s. 113–124), mianowicie z punktu widzenia współczesnej literatury, a dokładniej powieści Jeana M. Coetzesa *Hańba*. Analizuje najważniejsze postacie powieści, szukając w nich odpowiedzi na teologiczne pytania o winę, wyznanie, prośbę o przebaczenie i łaskę, które pojawiają się w różnych związkach zależności. Według niej wyznanie wiary i wyznanie winy zdaje się być zewnętrzną stroną tożsamości chrześcijańskiej w świecie.

Ostatni z artykułów tego zeszytu, *Die Last des Lebens leichtern* („Ulżyć cię żarowi życia”, s. 125–150), jest autorstwa Dorothei Sattler, która próbuje połączyć ze sobą zdobycze wiedzy socjalno-antropologicznej z tradycją chrześcijańską. Według niej wyznanie winy nie jest tylko opisem siebie, ale powiązane jest z całą złożonością bycia razem. Wspólnotowa modlitwa i przebaczenie byłoby zatem właściwą postacią nawiązania do obietnic Ewangelii. Zeszyt zamykają dwie recenzje nowych publikacji książkowych z zakresu liturgiki.

Trzeci zeszyt czasopisma rozpoczyna się od wprowadzenia redakcyjnego nawiązującego do obchodzonego w 2009 r. Roku Kapłańskiego, który ma na nowo przypomnieć o posłannictwie kapłana w Kościele i świecie, ale i o istocie tożsamości kapłańskiej. Liturgiczna uroczystość święceń prezbiteratu z bogactwem jej obrzędów może być doskonałą okazją do realizacji tego celu.

Martin Stuflesser, profesor liturgiki w Würzburgu, jest autorem pierwszego obszernego artykułu tego zeszytu pt. *Actuosa participatio — zwischen hetischem Aktionismus und neuer Innerlichkeit* („*Actuosa participatio* — pomiędzy gorączkową akcyjnością a nowym uwewnętrznieniem”, s. 147–186). Autor zajmuje się znaczeniem pojęcia „czynne uczestnictwo” w liturgii, które stało się niezwykle popularne po Soborze Watykańskim II, zauważając jego pozytywne aspekty, ale dostrzegając również kryjące się w nim zagrożenia, zwłaszcza nadmiernego akcjonizmu i braku pogłębionego przeżycia liturgii. Ukazuje on pochodzenie pojęcia i jego normatywnej formy pojawiającej się w dokumentach posoborowych. Próbuje wyjaśnić również trzy atrybuty uczestnictwa: pełne, świadome i czynne, przy pomocy których się je opisuje, ale też zastanawia się, czy bardziej wewnętrzne przeżywanie liturgii nie byłoby skutecznym środkiem zaradczym na pojawiające się nieprawidłowości i nadużycia liturgiczne. Zgromadzenie liturgiczne, jako wspólnota ochrzczonych, stanowi również ważny nośnik liturgii, który musi zostać uwzględniony w kształtowaniu udziału w niej. W ostatniej części autor rozważa czynne uczestnictwo jako prawo i obowiązek wszystkich ochrzczonych, i pyta o powiązanie liturgii z życiem.

Alles nur Befindlichkeit („Wszystko jest tylko odczuciem”, s. 187–200) autorstwa Siri Fuhrmann, wykładowcy liturgiki na Uniwersytecie w Bonn, jest właściwie tekstem wykładu wygłoszonego podczas spotkania AKL w Kamieniu Śląskim. Autorka stara się ukazać wzajemną korelację pomiędzy doświadczeniem życia a liturgią. Spostrzeżenia te zostały oparte na wynikach empirycznych badań ankiety przeprowadzonej wśród uczestników liturgii. Na tej podstawie ustalono pewien

schemat wartości na podstawie recepcji dwunastu pieśni wieczornych. W kolejnym etapie poddano analizie problematykę poczucia życia jako miary oceny dla liturgii, a zarazem wynika stąd, jakie wyzwania stają w związku z tym przed liturgią i liturgiką.

Inga Behrendt z Katolickiego Uniwersytetu w Leuven zamieściła relację z międzynarodowego sympozjum, które odbyło się na Uniwersytecie w Tilburgu, poświęconego ważnym dla historii liturgiki *libri ordinari* pt. *The liber ordinarius as a source for cultural history* (s. 201–203). 25 uczestników spotkania podkreślało ogromne bogactwo treściowe tego typu ksiąg, jak również dzieliło się stosowanymi w ich analizie najnowszymi metodami badawczymi.

Również ten zeszyt czasopisma zamykają omówienia trzech nowych niemieckojęzycznych publikacji liturgicznych.

Ostatni zeszyt z 2009 r. otwiera wprowadzenie redakcyjne, w którym nakreślona zostaje droga i motywy powstania nowego, poprawionego wydania w 2009 r. niemieckojęzycznych *Obrzędów pogrzebu* (*Die Feier des Begräbnisses*). Tą samą księgą liturgiczną zajmuje się Winfried Hunerland, profesor liturgiki na Uniwersytecie w Monachium, w pierwszym z artykułów zatytułowanym *Die kirchliche Begräbnisfeier* („Obrzędy pogrzebu kościelnego”, s. 215–245). Autor przedstawia najpierw, jak dalece zmieniły się uwarunkowania społeczno-kulturowe dotyczące także obszaru śmierci i pogrzebu w państwach niemieckojęzycznych od poprzedniego wydania tej książki w 1973 r., przy czym niemałe znaczenie odegrało tu zjednoczenie Niemiec. Następnie ukazane są prace grupy redakcyjnej książki, która zawiązała się w 2000 r. pod kierownictwem autora artykułu i skupiała kilkunastu współpracowników. Po 13 spotkaniach, w 2004 r. przedstawiono opracowany projekt nowych obrzędów, który przesłano do oceny Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Po uzyskaniu oceny Kongregacji, uwzględnieniu jej postulatów, książka musiała uzyskać jeszcze aprobatę poszczególnych konferencji episkopatu krajów niemieckojęzycznych i zostać uzupełniona o wprowadzenie pastoralne. Artykuł przedstawia następnie strukturę obrzędów, porównując je i wskazując na różnice z poprzednim wydaniem, jak również poddaje analizie zmiany językowe. Autor kończy spostrzeżeniem, iż wprowadzanie w życie odnowionych obrzędów zależy przede wszystkim od duszpasterzy, wobec których stanowią one swoiste wyzwanie, zwłaszcza w odniesieniu do kwestii przewodniczącego samej uroczystości pogrzebowej, głoszenia słowa Bożego, oprawy muzycznej, ale i kontekstu współczesnej kultury pogrzebowej. Pomocne jest tu nie tylko nowe wprowadzenie pastoralne, ale i liczne publikacje towarzyszące wydaniu odnowionego rytuału.

Spośród postaci, które odegrały ogromną rolę w reformie liturgicznej Soboru Watykańskiego II, jedną z czołowych jest niewątpliwie Cipriano Vagaggini — wielki teolog liturgii. W setną rocznicę urodzin jego postać przypomina Cornelius Roth — liturgista i rektor seminarium duchownego w Fuldzie w artykule *Theologische Li-*

turgie im Geist „moderner Monastik” („Teologia liturgii w duchu «współczesnego monastycyzmu»”, s. 246–268). Autor szkicuje krótko życiorys wielkiego liturgisty, jego dzieło i myśl teologiczną, inspirowaną ideami ruchu liturgicznego. W osobnej części artykułu przedstawia także jego najważniejsze dokonania, zwłaszcza duchowe rozumienie tekstów biblijnych i liturgicznych, które ma ogromny wpływ na dobór odpowiednich tekstów dla liturgii, akcenty w kształceniu liturgicznym czy samej formy języka liturgicznego. Przyczynił się on znacznie również do tego, że w wyniku odnowy zamiast tylko zreformowanego Kanonu rzymskiego, wobec którego Vaggagini miał wiele krytycznych uwag, powstał szereg inspirowanych tradycją nowych modlitw eucharystycznych. Szczególną jego zasługą jest jednak wkład w rozwój teologii liturgii i duchowości liturgicznej.

Benedikt Kranemann, profesor liturgiki z Erfurtu, w artykule *Mit Scharnierfunktion zu den Geistes- und Kulturwissenschaften* („Z funkcją zawiasu do nauk humanistycznych i o kulturze”, s. 269–285) jako przewodniczący liturgistów niemieckojęzycznych zdaje relację z dokonań tej dziedziny w roku akademickim 2008/2009. Już na samym początku daje wyraz swojemu przekonaniu o konieczności zacieśnienia współpracy liturgiki z innymi dyscyplinami, w tym również nieteologicznymi, zwłaszcza z bliskimi jej naukami o kulturze i naukami humanistycznymi. Takie próby podejmowane były zresztą już przez wybitnych liturgistów w I poł. XX w. W dalszej części tekstu umieszczone są informacje o zmianach kadrowych, odbytych w tym czasie sympozjach i innych wydarzeniach naukowych (Niemcy, Austria, Szwajcaria), a także obronione prace doktorskie i habilitacyjne.

Również Albert Gerhards, profesor z Uniwersytetu w Bonn, zamieścił relację pt. *Liturgische Poesie* („Liturgiczna poezja”, s. 286–288) z międzynarodowego sympozjum poświęconego źródłom liturgii żydowskiej, zorganizowanego już po raz trzeci w Izraelu przez Uniwersytecie Beer Sheva.

Numer czasopisma kończą recenzje czterech publikacji liturgicznych.

Ks. Joachim Kobienia